

7. *Pravova derzhava* (2018), вип. 29. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 590 p.

8. Yakovenko, R. V. (2010). *Natsionalna ekonomika: navch. posib.*, vyd. 2-he, випр. Kirovohrad: «KOD», 548 p.

9. Marks K. *Manifest Komunistychnoi partii*. URL: <https://www.marxists.org/ukrainian/marx-engels/1848/manifesto/index.htm>.

Матеріал надійшов до редакції 06.03.2024 р.

УДК 327:796.09

Наталія Хома,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
nataliia.m.khoma@lpnu.ua

ORCID ID: 0000-0002-2507-5741,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-01-293-311

СПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ МИРОБУДІВНИЦТВА: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Досліджено потенціал інституту спорту як інструмента миробудівництва в умовах воєнних конфліктів між державами. Актуальність проблеми зумовлена: 1) недостатньою вивченістю миробудівничого потенціалу спорту в умовах агресії одних держав щодо інших; 2) висхідною динамікою використання демократичними державами інституційної спроможності неполітичних соціальних інститутів, зокрема спорту, як м'якої сили для миробудівництва та протидії зовнішньополітичній агресії; 3) сильною політизацією інституту спорту неоавторитарними державами й перетворення його в один із видів зброї (вепонізація спорту). Мета статті – з'ясування потенціалу інституту спорту як інструмента миробудівництва в умовах збройної агресії одних держав щодо інших. Дослідницькими завданнями є розкрити потенціал інституту спорту як інструмента миробудівництва; проаналізувати інституційну спроможність спорту у сфері миробудівництва в умовах війни (на прикладі російської

агресії проти України). Методологією дослідження є інституційний та аксіологічний аналіз. Верифіковано робочі гіпотези про узалежненість реалізації інститутом спорту миробудівничої функції від характеристик конкретного конфлікту (гострота, рівень агресії, розбіжності в цінностях сторін протистояння й т. ін.); відмінність змісту миробудівничої функції інституту спорту від поточного етапу взаємин сторін протистояння (відкрита збройна агресія, післяконфліктна стабілізація відносин та. ін.). Аргументовано, що на етапі відкритої агресії одних держав щодо інших і на етапі постконфлікту, примирення й под. миробудівничі можливості та інструменти інституту спорту відрізняються. Відзначено: 1) стан війни, збройної агресії в міждержавних взаєминах соціально активізує спортсменів та спортивні інституції, причому всіх сторін протистояння; 2) можлива як конструктивна (миробудівнича), так і деструктивна (войовничо-пропагандистська) роль інституту спорту, що чітко узалежнено від типу політичного режиму в державах, які є сторонами конфлікту/війни.

Ключові слова: спорт, миробудівництво, миротворчий потенціал спорту, вепонізація спорту, міжнародні спортивні інституції, інститут Олімпійського перемир'я, спортивна дипломатія, громадсько-політичний активізм спортсменів, війна.

Nataliia Khoma,

Lviv Polytechnic National University,

ORCID ID: 0000-0002-2507-5741

SPORT AS A TOOL OF PEACEBUILDING: EVALUATION OF EFFICIENCY UNDER CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION

The potential of the institution of sport as a tool of peacebuilding under the conditions of military conflicts between states is examined. The urgency of the problem is determined by: 1) insufficient study of the peacebuilding potential of sport under the conditions of aggression of some states against others; 2) upward dynamics of the use by democratic states of the institutional capacity of non-political social institutions, in particular – sports, as a soft power for peacebuilding and countering foreign policy aggression; 3) strong politicization of the institution of sport by neo-authoritarian states and its transformation into one of the weapons (weaponization of sport). The purpose of the article is to clarify the potential of the institution of sport as a peacebuilding tool under the conditions of armed aggression of some

states against others. The research objectives are: to reveal the potential of the institution of sport as a tool of peacebuilding; to analyse the institutional capacity of sport in the field of peacebuilding under war conditions (on the example of Russian aggression against Ukraine). The research methodology is institutional and axiological analysis. The working hypotheses were verified about: the dependence of the implementation of the peacebuilding function by the sports institution on the characteristics of a specific conflict (severity, level of aggression, differences in the values of the opposing sides, etc.); the difference between the content of the peacebuilding function of the sports institution and the current stage of relations between the conflicting parties (open armed aggression, post-conflict restoration of relations, etc.). It is argued that at the stage of open aggression of some states against others and the stage of post-conflict, reconciliation, etc. the peacebuilding capabilities and tools of the sports institution are fundamentally different. It is noted that: 1) the state of war and armed aggression in interstate relations socially activate athletes and sports institutions of all sides of the confrontation; 2) both constructive (peacebuilding) and destructive (militant-propaganda) roles of the institution of sports are possible, which strictly depends on the type of political regime in the states that are parties to the conflict/war.

Key words: sport, peacebuilding, peacemaking potential of sport, weaponization of sport, international sports institutions, the institution of the Olympic Truce, sports diplomacy, socio-political activism of athletes, war.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Висхідна кількість міжнародних конфліктів та воєн, щораз більша крихкість глобальної архітектури безпеки є причинами зростання уваги до з'ясування миробудівничого потенціалу неполітичних соціальних інститутів. Одним із таких інститутів віддавна (від Стародавньої Греції) є спорт. В умовах стрімкого зростання чисельності акторів міжнародних відносин, які є інструментами «м'якої сили», інститут спорту неодноразово демонстрував свій миробудівничий потенціал. Однак потребує вивчення те, наскільки успішно та за яких передумов такий потенціал спорту може реалізуватися в ситуаціях гострого протистояння держав. Ідеться не про широку соціально-політичну роль інституту спорту загалом, а саме про його миробудівничу функцію в умовах відкритої агресії одних держав щодо інших. Для України, яка протистоїть російській агресії, питання інституційної спроможності спорту (як і інших соціальних інститутів) боротися за мир є надзвичайно важливим.

На перший погляд, спорт здатен проявляти свій конструктивний потенціал не в умовах збройної агресії, а передусім за «м'якших» умов, як-от: напруга у двосторонніх відносинах, постконфліктна нормалізація відносин між державами і под. Не маючи сумніву щодо велетенського потенціалу спорту для зближення, порозуміння, примирення, поглиблення співпраці між народами, ми фокусуємося на умовах збройного протистояння, війни. З'ясуємо, чи за таких умов інститут спорту може реалізовувати свою миробудівничу спрямованість і в яких форматах це може втілюватися.

Постановка проблеми полягає в з'ясуванні потенціалу інституту спорту як інструменту миробудівництва в умовах збройного протистояння між державами (війни).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу інституту спорту на сферу миробудівництва є предметом доволі активного наукового обговорення. Тематика миробудівничої ролі інституту спорту порушується на сторінках спеціалізованих наукових видань «International Journal of Sport Policy and Politics», «Sport in Society», «Journal of Global Sport Management» та ін. У «Journal of Sport for Development» виділено тематичну рубрику «Sport and Peace». В умовах особливої гостроти, міжнародної напруги довкола проведення Олімпіади-2024 проблематика набула нового звучання.

С. Райнард формулює ключове дослідницьке питання: «спорт є інструментом миробудівництва?» [21, с. 448]. Дослідники (І. Бойтлер, Дж. А. Бромберг, Д. К. Коутс, Р. Джуліанотті, П. Доннеллі, Б. Кідд, Дж. Паррі, Р. Редекер, С. Рейнард та ін.) вивчають історію, сучасну роль спорту для розвитку та миру, дають оцінку ефективності програм ООН і різного рівня спортивних організацій у спільнотах, які є сторонами міжнародного конфлікту чи постконфлікту й т. ін. В Україні ряд вітчизняних дослідників (С. Кулик, В. Лукашук, В. Сергієнко, Ю. Філіппова та ін.) працюють останніми роками над вивченням спортивної дипломатії, ролі спорту в міжнародній політиці й соціальних конфліктах.

Водночас недостатньо досліджено [10] питання вепонізації спорту, хоч ці процеси уже тривалий час мають висхідну динаміку завдяки деструктивній політиці неоавторитарних держав. Також нечисленні дослідження стосуються миробудівничої спрямованості спорту саме в умовах гострої фази міждержавних конфліктів, війн. Агресія росії щодо України створила дослідницьке поле для з'ясування миробудівничого потенціалу інституту спорту. Нині робляться перші кроки в з'ясуванні миробудівничих можливостей інституту спорту саме в умовах збройних конфліктів, воєн. Аналіз історіографії з проблематики цього дослідження

засвідчив відсутність наукових праць, де на прикладі російсько-українського збройного протистояння (війни) схарактеризовано миробудівничий потенціал інституту спорту.

Мета статті – з'ясувати ефективність інституту спорту як інструменту миробудівництва в умовах тривалої збройної агресії одних держав щодо інших. Досягнення мети реалізується через дослідницькі **завдання**: розкрити потенціал інституту спорту як інструмента миробудівництва; проаналізувати інституційну спроможність спорту у сфері миробудівництва в умовах війни (на прикладі російської агресії проти України).

Методологія дослідження опирається на інституційний та аксіологічний аналіз. Досліджується комплекс дій, рішень, позицій міжнародних і національних спортивних інституцій у частині миробудівництва. Аксіологічний аналіз дав змогу розкрити, наскільки декларовані спортивними інституціями демократичні цінності, пов'язані з розвитком та миром, утілюються в практичні миробудівничі ініціативи, особливо в контексті підтримки України й реагування на політику росії щодо вепонізації спорту.

Робочими гіпотезами дослідження є припущення про: 1) залежність реалізації інститутом спорту миробудівничої функції від характеристик конкретного конфлікту (гострота, рівень агресії, розбіжності в цінностях сторін збройного протистояння й т. ін.); 2) відмінність змісту миробудівничої функції інституту спорту від поточного етапу відносин сторін протистояння (відкрита збройна агресія, посткризова ситуація, післяконфліктне відновлення відносин і т. ін.).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідники звертають увагу на те, що впродовж останніх двох десятиліть міжнародна спільнота щораз більше визнає й використовує силу спорту як «засіб сприяння розвитку та миру» [4; 16], «інструмент інтервенції для здійснення миротворчості» [13, с. 207], «інструмент втручання для досягнення ширших, неспортивних соціальних цілей» [14, с. 129], «потужний інструмент сприяння миру, толерантності та мирного співіснування» [29, с. 104]. Доводиться, що миротворча здатність спорту визначає його миробудівничий потенціал [19, с. 775]. Поетичними рядками («Ода спорту») спорт як мир оспівував французький діяч, ініціатор відновлення Олімпійських ігор П. де Кубертен [18]. Однак відзначимо, що в науковому дискурсі присутній не лише оптимістичний, а й критично-

стриманий погляд [20; 23] на спорт як інструмент зовнішньої політики, дипломатії, «м'якої сили» й ін. у частині досягнення миру державами, що перебувають у стані збройного конфлікту, війни.

Спорт проявляє себе як інструмент міжнародних взаємодій ще від доби Античності. Від 2013 р. щороку 6 квітня, з ініціативи ООН, відзначається Міжнародний день спорту на благо розвитку та миру. Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 р., прийнятий світовими лідерами у 2015 р., підтвердив, що спорт є «важливим фактором сталого розвитку» [28]. В оцінці ООН [15] і низки інших міжнародних організацій спорт має слугувати миру та розвитку, може пом'якшити соціокультурні відмінності між людьми й націями та протидіяти агресії, а спортивні події можуть стати майданчиками для об'єднання відчужених держав.

Нині, з ініціативи Катару, під егідою ООН реалізується спеціальна міжнародна ініціатива «Спорт заради розвитку та миру». Вона, зокрема, спрямована й на сприяння миру через пропаганду визнання та використання спорту як ефективного інструменту в гуманітарних зусиллях, зусиллях у сфері розвитку й зміцнення миру, а також на підтримку програм, які увиразнюють соціальний вплив спорту [24]. Відтак міжнародні інституції констатують ефективність спорту в миробудівництві. Однак такий висновок усе ж недоцільно вважати універсальним, адже результативність миробудівничої функції інституту спорту доцільно оцінювати в кожному конкретно конфліктному кейсі.

Погоджуємося, що спорт «може зробити корисний внесок у міжнародний розвиток і розбудову миру» [12, с. 589]. Однак вважаємо, що обсяг такого внеску узалежнений як від політичної волі представників спортивної спільноти, так і від змісту, глибини, природи того чи іншого конфлікту, ціннісних розбіжностей сторін та інших чинників. Аналіз складних конфліктних кейсів [11] доводить, що спорт не за будь-яких умов здатен виступити інструментом миробудівництва між сторонами конфлікту, хоч і має навіть в умовах збройного протистояння окремі важливі важелі впливу. Окрім того, хоч «спорт дійсно може відігравати корисну роль у розвитку та розбудові миру, але він не є заміною розвитку соціальних норм і цінностей, які сприяють взаємній толерантності та спільній прихильності до ненасильницького вирішення конфліктів» [22, с. 595].

Стан війни, збройної агресії в міждержавних відносинах соціально активізує спортсменів та спортивні інституції, причому всіх сторін протистояння. Отже можлива як конструктивна (миробудівнича), так і деструктивна (войовничо-пропагандистська) роль інституту спорту, що

залежить від типу політичного режиму, панівних цінностей держав, які є сторонами збройного конфлікту (війни).

Позиція спортивних організацій, окремих спортсменів, спортивних журналістів і коментаторів може опосередковано формувати громадську думку про ті чи інші процеси на міжнародній арені. Маємо на увазі непрямий вплив на громадян, які не проявляють інтересу до міжнародної політики, однак мають стійку зацікавленість до, наприклад, перегляду спортивних трансляцій. Так, відхід спортсменів від усталених ритуальних дій під час змагань може викликати в споживачів спортивного контенту запитання про мотивацію тої чи іншої поведінки спортсменів. Це може вивести їх на ширший політичний контекст, якщо питанню приділили увагу коментатори спортивних змагань. Ми маємо на увазі такі приклади протестного активізму спортсменів, як відмова від потискування руки, спілкування або ж спільних фото під час нагородження, небажання відповідати на запитання журналістів, задані мовою держави-агресора й т. ін.

У демократичних спільнотах спорт традиційно пов'язується з рівністю, здоровою змагальністю, соціально активною позицією спортсменів і под. Натомість у недемократичних державах спортсмени, спортивні інституції часто стають маріонетками державної пропагандистської машини. Однак навіть в умовах демократії через зниження її якості помітні розбіжності декларованих і реальних цінностей, принципів. До прикладу, в умовах повномасштабної російської агресії українські спортсмени неодноразово стикались із ситуацією, коли закордонні спортсмени, міжнародні спортивні організації, які декларують демократичні цінності, водночас виступають за автономність сфер спорту та політики. Немає солідарності у світовому спорті щодо обмежень для російських і білоруських спортсменів. Не береться до уваги, що російський спорт та білоруський тісно пов'язані з державним апаратом через армію (приналежність спортсменів до військових спортивних клубів, наявність у них військових звань) і фінансування. Це свідчить наразі ще про амбівалентність політико-правової культури, суперечливе поєднання демократичних та неоавторитарних цінностей та принципів акторів, приналежних до інституту спорту. це позначається на інституційній спроможності спорту бути інструментом миробудівництва.

Нині персональна ціннісна позиція спортсмена набуває особливого значення, є соціально важливою. Завдяки їй навіть доволі консервативні міжнародні спортивні інституції змінюють усталені правила. Наприклад, у 2023 р. Міжнародна федерація фехтування (FIE) після відмови української спортсменки О. Харлан тиснути руку російській фехтувальниці змінила

правила поведінки спортсменів після матчу: традиційний потиск рук дозволено замінити дистанційним вітанням, що дає змогу представникам держав, які ворогують, не зближуватися. У таких діях і змінах ми теж убачаємо внесок інституту спорту в миробудівництво.

Голос відомих спортсменів надзвичайно важливий у сфері миробудівництва, адже вони для багатьох є лідерами суспільних думок. Видатні спортсмени є зразками для наслідування для багатьох, вони мають значний потенціал реалізовувати соціальні зміни через спорт. Їхні потужні голоси можуть виступати за створення більш інклюзивних і мирних суспільств. Як публічні особи з мільйонними аудиторіями уболівальників, спортсмени володіють унікальною платформою, яку можна використовувати для популяризації миру й антивоєнних меседжів. Завдяки соціальним мережам, організації краудфандингових проєктів, участі в благодійних заходах і под. спортсмени зі світовим ім'ям транслюють на аудиторію своїх уболівальників ті чи інші соціально-політичні наративи. Спортсмени, які мають величезні фан-бази, здатні впливати на суспільство через трансляцію своїх поглядів. Уболівальники часто схильні солідаризуватися з позиціями відомих спортсменів щодо широкого кола соціальних проблем. І в цьому контексті важливо, що мовчання спортсменів щодо резонансних тем (війна, мир і под.), може ставати рольовою моделлю для їх уболівальників, формувати їхню байдужість.

У контексті громадсько-політичного активізму спортсменів Україна має багато позитивних прикладів. Так, у межах президентської ініціативи В. Зеленського United24 серед амбасадорів, покликаних організувати благодійні збори, представлені відомі спортсмени: футболіст та тренер А. Шевченко, футболіст О. Зінченко, боксер О. Усик, тенісистка Е. Світоліна. Для збору допомоги на проєкти відбудови України за участю спортсменів проведено багато благодійних заходів й акумульовані кошти спрямовуються на конкретні (переважно гуманітарні) потреби, які актуалізувалися саме внаслідок російської агресії проти України.

Однак є й протилежні приклади, коли спортсмени підтримують збройну агресію, відкривають збори фінансів на допомогу армії держави-агресора. Наприклад, спортсмени російської волейбольної команди (олімпійські чемпіони 2012 р.) у межах діяльності провладного путінського фонду «Все для победы!» у 2023 р. проводили фінансовий збір на потреби російської армії. Важливо, що на тлі появи публічної інформації про цей збір Міжнародна федерація волейболу (FIVB) висловила свою опозицію

щодо війни та неприйнятності використання спортсменів як інструменту конфліктів і розколу [9].

Утім, зауважимо, що реакція міжнародних спортивних інституцій на залученість спортсменів до державних пропагандистських провоєнних кампаній у багатьох випадках не є озвученням своєї активної позиції, а зазвичай стає відповіддю на запит третіх сторін. Нині такими сторонами, які привертають громадську думку та вимагають відповідної реакції, найчастіше є українські урядові інституції. Непоодинокі випадки, коли міжнародні спортивні інституції не реагують належно та оперативно на провоєнну залученість спортсменів і навіть удаються до порушень рекомендації щодо нейтралітету спортсменів із держав-агресорів задля їх допущення до міжнародних змагань. Водночас миробудівнича політика повинна бути послідовною, має увиразнювати політичну волю міжнародних спортивних інституцій.

Особливе значення для реалізації миробудівничої ролі інституту спорту мають Олімпійські ігри. Їх роль важлива не лише в контексті об'єднання різних народів до взаємодії, а й з огляду на Олімпійське перемир'я. Інститут Олімпійського перемир'я («екехейрія») сягає Античності, коли до учасників таких спортивних змагань ставилася вимога на період проведення ігор припинити війни та проводити в Олімпії мирні перемовини задля врегулювання конфлікту. Це формувало ідеологію таких спортивних змагань. П. де Кубертен, один із засновників сучасної Олімпіади, вважав, що міжнародний спорт і змагання є одними з найефективніших інструментів подолання розбіжностей між націями та, як наслідок, запобігання майбутнім війнам [7; 8]. У 1992 р. Міжнародний олімпійський комітет ініціював відродження традиції Олімпійського перемир'я від Зимових Олімпійських ігор 1994 р. Усі держави були закликані до його дотримання [17]. Ж. А. Бромберг називав відроджену практику Олімпійського перемир'я «політичним інструментом для сприяння миру через спорт» [6]. Від 2020 р. функціонує Міжнародний олімпійський центр перемир'я.

Однак, чи дієве Олімпійське перемир'я в умовах нинішніх глобальних безпекових викликів і масштабів збройної агресії одних держав щодо інших? Укажемо на дві причини, які, за нашою оцінкою, знижують ефективність інституту Олімпійського перемир'я:

1. Необов'язковий, рекомендаційний характер Олімпійського перемир'я для держав. Якщо за Стародавньої Греції не було випадків порушення Олімпійського перемир'я, то в новітній час порушення фіксуються під час кожних таких змагань. Наприклад, під час олімпіад

відбувалися такі війни, як боснійська (1992–1995 рр.), в Афганістані (2001–2021 рр.), Іраку (2003–2011 рр.), російсько-грузинська (2008 рр.), російсько-українська війна (від 2014 р.) та ін. Співвідносно поточного моменту відзначимо, що хоч Франція озвучила попередній намір звернутися до росії щодо припинення бойових дій в Україні, поки триватиме Олімпіада-2024, однак росія заздалегідь відхилила таку можливість.

2. Істотні обмеження для участі в Олімпіаді спортсменів держав-агресорів. Олімпіада-2024 може стати не періодом перемир'я, а навпаки – новим чинником напруги й дестабілізації через статус російських та білоруських спортсменів (лише індивідуальних, нейтральних). Із позиції України, російські та білоруські спортсмени навіть у формально нейтральному статусі не повинні змагатися на Олімпіаді. В оцінці МЗС України, «Міжнародний олімпійський комітет фактично дав росії зелене світло на створення зброї на Олімпіаді. Безсумнівно, кремль використовуватиме кожного російського та білоруського спортсмена як зброю у своїй пропагандистській війні» [26]. При цьому сам МОК опинився під тиском не лише України та солідаризованих із нею в цьому питанні держав (Данія, Литва, Латвія, Польща та ін.), а й росії та Білорусі. Власне росія вважає рішення МОК неправомірними, дискримінаційними, принизливими й т. ін., а діяльність МОК характеризується як така, що «розколює та політизує міжнародний спортивний рух [...] і фактично виступає інструментом недобросовісної конкуренції» [5]. За такої ситуації очевидно, що ні про яке перемир'я на час Олімпіади-2024 року не йтиметься. Навпаки, ці змагання наділені високим конфліктогенним потенціалом.

Зауважимо, що Україна для захисту своїх національних інтересів активно використовує спорт шляхом низки інституційних ініціатив. Вони виправдані з огляду на весь комплекс зовнішніх загроз та ризиків для суверенітету й територіальної цілісності України. Наприклад, це:

– утворення Міністерством молоді та спорту України робочої групи з координації дій, спрямованих на недопущення представників росії й Білорусі до участі в міжнародних спортивних змаганнях [3];

– заборона офіційним делегаціям національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю брати участь у міжнародних спортивних змаганнях, у яких беруть участь спортсмени з росії й білорусі [1]. Однак у 2023 р. внесено корективи: заборона стосується змагань, де росіяни та білоруси виступають під своїми національними прапорами й/або використовують

національну символіку, та/або своїми публічними діями, заявами висловлюють приналежність до росії чи білорусі [2];

– виявлення, завдяки постійному моніторингу, тих російських і білоруських спортсменів, які публічно підтримують військову агресію (звернення, фото й т. ін.), належать до військових формувань; уживання заходів щодо відсторонення таких спортсменів від участі в міжнародних спортивних заходах;

– заборона на здійснення членами українських офіційних делегацій національних збірних команд дій, що можуть трактуватися як прояв солідарності з представниками росії та/або білорусі (привітання, фотографування тощо).

Отже, ми бачимо сконструйований інституційний механізм щодо: 1) відсторонення спортсменів, тренерів, інших представників держав-агресорів від участі в міжнародних спортивних змаганнях, якщо вони ідентифікують себе зі своїми державами; 2) посилення заходів із недопущення пропаганди військової агресії росією проти України в середовищі міжнародної спортивної спільноти; 3) визначення моделей поведінки для українських спортсменів під час спільних змагань за участю російських й/або білоруських спортсменів (у нейтральному статусі).

Такі інституційні рішення стали однією з відповідей України на порушення її суверенітету та територіальної цілісності. Вони спрямовані на обмеження можливостей держав-агресорів, а отже можуть вважатися миробудівничими. Загалом кейс України дає змогу по-новому подивитися на роль спорту в умовах збройного протистояння держав. Інститут спорту за допомогою санкцій демонструє свою інституційну спроможність виступати інструментом миробудівництва, однак не через активізацію співпраці у сфері спорту (як це традиційно відбувається), а через обмеження участі тих, хто є носієм агресії.

Хоч після повномасштабного вторгнення росії в Україну щодо російських і білоруських спортсменів були запроваджені обмеження, однак Міжнародний олімпійський комітет усе ж рекомендував допустити їх до Олімпіади-2024 за умови їх непідтримання війни [27]. Також таким індивідуальним спортсменам дозволено брати участь у деяких інших змаганнях (як-от турнір Вімблдон). Хоч проти такого рішення виступала низка держав, відбувалися протестні акції, однак вони були недостатньо потужними, щоб домогтися більших обмежень. І хоч позиція МОК стосується лише російських та білоруських спортсменів, які формально не дискредитували себе підтримкою війни, але це створило можливості для зловживань. Наприклад, у 2024 р. міжнародні федерації гімнастики, дзюдо,

тхеквондо, тенісу, водних видів спорту, кінного спорту й ін. допустили до змагань російських і білоруських спортсменів, які насправді підтримують агресію щодо України. Цим порушено рекомендації щодо нейтралітету спортсменів із держав-агресорів, допущених до міжнародних змагань. Про виявлення таких фактів невідкладно повідомляють Національний олімпійський комітет України, урядові інституції України.

Миробудівничі можливості міжнародного інституту спорту знижує й те, що росіяни не тільки продовжують брати участь у змаганнях, але й очолюють спортивні інституції: Міжнародну асоціацію аматорського боксу, Міжнародну організацію шахістів та ін. Зауважимо, що саме представники міжнародних спортивних федерацій лобіювали перед МОК допуск російських і білоруських спортсменів під нейтральним прапором на Олімпіаду-2024.

Припускаємо, що така ситуація є результатом досі сильного проросійського лобі на міжнародній арені. Росія все ще зберігає важелі впливу на окремі міжнародні спортивні організації. Великий бізнес (ВТБ-банк, «Газпром» й ін.) довгий час спонсорує федерації різних видів спорту, хоч в умовах повномасштабної російської агресії проти України є й чимало прикладів відмови від російського фінансування. Це уможливило для росії навіть в умовах агресивного зовнішньополітичного курсу залишатися певною мірою інтегрованою у світові спортивні процеси.

Росія використовувала й продовжує використовувати спорт як інструмент інформаційної війни, пропаганди та маскування перерозподілу фінансових потоків своїх державних установ і підсанкційних організацій. Тобто спорт застосовується для підживлення військової агресії та фінансових злочинів. На протидію цьому спрямована ініціатива Національного агентства з питань запобігання корупції України «Війна і спорт» на порталі «Війна і санкції» [27]. Ведеться перелік спортсменів, спортивних федерацій, асоціацій, клубів, спонсорів й інших спортивних організацій із різних країн, які прямо або опосередковано підтримують Росію.

У міжнародній політиці тема спорту часто є спекулятивною, прагматично використовується державами, залежно від поточних зовнішньополітичних інтересів. Наприклад, на другому році повномасштабної російської агресії в Україні в межах заходів ООН представник держави-агресора озвучував тези про роль спорту як потужного інструменту для миру й розвитку [30]; що важливо, такі виступи не зумовлюють активне обговорення у відповідь, дебати в міжнародних

інституціях. Ще одним прикладом цинізму є офіційні запрошення росією окремих всеукраїнських спортивних федерацій на Всесвітні ігри дружби 2024 р.

Зусилля України в умовах повномасштабної війни використати спорт у боротьбі за мир та створення тиску на держави-агресорів часто мають недостатню підтримку міжнародних спортивних інституцій. У діяльності міжнародних спортивних інституцій усе ще наявні окремі суперечності між декларованою миробудівничою роллю спорту й недостатньою політичною волею у використанні спорту для протидії державам, які застосовують чи підтримують агресію на міжнародній арені. Причину цього, не в останню чергу, потрібно вбачати в глибокій інтегрованості таких держав, як Росія, у міжнародні спортивні структури, розвинені мережі зв'язків, тривале спонсорвання й, не виключено, корупційні схеми тощо. Отже державам, які потерпають від зовнішньої агресії, наразі складно повертати справедливість у міжнародний спорт. Зміна цієї ситуації вимагає політичної волі відповідних міжнародних інституцій.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання про миробудівничий потенціал спорту (як і мистецтва, освіти та ін. соціальних інститутів) набуває щоразу більшого значення в умовах зростання викликів глобальній безпеці й напруги на міжнародній арені. У глобальному масштабі є чимало прикладів ефективною миробудівничою ролі спорту, зближення народів завдяки спорту. Однак інститут спорту здатен як бути не лише активним суб'єктом демократичних процесів миробудівництва, так і стати інструментом-маріонеткою агресивної політики недемократичних урядів.

Хоч міжнародна спортивна спільнота послідовно декларує цінність миру, але ці декларації не завжди отримують практичне втілення в політиці окремих держав. Навіть більше: нині міжнародна спортивна спільнота недостатньо стійка та послідовна, щоб запобігти використанню окремими державами спорту й спортсменів у недемократичних політичних цілях. За масштабів нинішнього протистояння держав із кардинально відмінними цінностями, інституційна спроможність спорту потребує зміцнення задля уможливлення реалізації миробудівничих ініціатив.

Миробудівнича роль спорту найкраще реалізується в умовах відсутності збройного протистояння держав (війни), наприклад, в умовах висхідної напруги між ними або ж післяконфліктного примирення й под. Тоді держави справді можуть зближуватися завдяки інтеракціям

спортсменів та спортивних інституцій, залученості до спільних спортивних подій і т. ін. Натомість у стані ворожнечі зазвичай зовсім інші інститути стають інструментами для досягнення миру. Водночас в умовах збройного протистояння держав конструктивну роль для миробудівництва можуть відігравати такі інструменти інституту спорту, як публічна критика держав-агресорів за політизацію спорту, лобювання ізоляції держав-агресорів зі світового спорту або ж посилення обмежень щодо них, формування громадської думки спільноти уболівальників про природу того чи іншого конфлікту, війни, мобілізація фінансових ресурсів (краудфандингові проекти й под.) на гуманітарні потреби та ін. Отже, набувають значення спортивна дипломатія, демонстрація спортсменами своєї чіткої позиції щодо держав, які підривають мир та безпеку. Такими способами світова спортивна спільнота здатна зробити свій внесок у протидію політизації спорту й використанню неоавторитарними державами спортсменів як інструментів пропаганди агресивних наративів.

Водночас нинішня активізація інституту спорту в глобальному масштабі в питаннях боротьби за мир може мати нові наслідки. Мова про висхідні загрози розколу світового спорту, проведення політизованих спортивних подій (як-от ініційовані росією Всесвітні ігри дружби) та ін. Бачимо, що події в системі координат «спорт – міжнародні відносини» нині розвиваються з прискореною динамікою, що вимагає подальшого вивчення проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про деякі питання участі офіційних делегацій національних збірних команд України у міжнародних змаганнях з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 12 квітня 2023 р. № 2031 (2023). Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-deiaki-pytannia-uchasti-ofitsiinykh-delehatsii-natsionalnykh-zbirnykh-komand-ukrainy-u-mizhnarodnykh-zmahanniakh-z-olimpiiskykh-neolimpiiskykh-vydiv-sportu-ta-vydiv-sportu-osib-z-invalidn>

2. Про деякі питання участі офіційних делегацій національних збірних команд України у міжнародних змаганнях з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 26 липня 2023 р. № 4435 (2023). Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-deiaki-pytannia-uchasti-ofitsiinykh-delehatsii-natsionalnykh-zbirnykh-komand-ukrainy-u-mizhnarodnykh-zmahanniakh-z-olimpiiskykh-neolimpiiskykh-vydiv-sportu-ta-vydiv-sportu-osib-z-invali-2>

3. Про утворення робочої групи з координації дій, спрямованих на недопуск представників Росії і Білорусі до участі у міжнародних спортивних змаганнях: Наказ

Міністерства молоді та спорту України від 05 квітня 2023 р. № 1862 (2023). Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/nras/pro-utvorennia-robochoi-hrupy-z-koordinatsii-dii-spryamovanykh-na-nedopusk-predstavnykiv-rosii-i-bilorusi-do-uchasti-u-mizhnarodnykh-sportyvnykh-zmahanniakh>

4. Beutler, I. (2008). Sport serving development and peace: Achieving the goals of the United Nations through sport. *Sport in Society*, № 11 (4), pp. 359–369. DOI: 10.1080/17430430802019227

5. Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, March 20, 2024 (2024). *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. URL: https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1939920/#09

6. Bromberg, J. A. (2020). Pax Olympica? The rhetoric and ideology of the olympic truce. In: R. Álvarez, G. B. Ferrer, J. F. G. Calderon [et al.] (eds.), *La paz: perspectivas antiguas sobre un tema actual. Bogotá: Ediciones Uniandes*, pp. 267–296 (in English).

7. Bromberg, J. A. (2021). Sport and peace: Panhellenic myth-making and the modern Olympics. In: S. Papaioannou, A. Serafim, M. Edwards (eds.), *Brill's Companion to the reception of rhetoric*. Leiden: Brill, pp. 356–378 (in English).

8. Bromberg, J. A. (2023). Peace through sport: from ancient sources to modern practice. *Revista Brasileira de Estudos Clássicos*, № 36, pp. 1–26. DOI: 10.24277/classica.v36.2023.1044 (in English).

9. Burke, P. (2023). Russian London 2012 gold medal-winning volleyball team help raise funds to buy ammunition for Ukraine war. *Inside the Games*. URL: <https://www.insidethegames.biz/articles/1140983/khety-collection-fund-ukraine> (in English).

10. Coates, D. C. (2017). Weaponization of Sports: The Battle for World Influence Through Sporting Success. *The Independent Review*, № 22 (2), pp. 215–221 (in English).

11. Dart, J. (2022). Sport and Peacebuilding in Israel/Palestine. *Journal of Global Sport Management*, № 7 (2), pp. 267–288. DOI: 10.1080/24704067.2019.1604073 (in English).

12. Donnelly, P., Atkinson, M., Boyle, S., Szto, C. (2011). Sport for Development and Peace: a public sociology perspective. *Third World Quarterly*, № 32 (3), pp. 589–601. DOI: 10.1080/01436597.2011.573947.

13. Giulianotti, R. (2011). Sport, peacemaking and conflict resolution: a contextual analysis and modelling of the sport, development and peace sector. *Ethnic and Racial Studies*, № 34 (2), pp. 207–228. DOI:10.1080/01419870.2010.522245.

14. Giulianotti, R., Hognestad, H., Spaaij, R. (2016). Sport for Development and Peace: Power, Politics, and Patronage. *Journal of Global Sport Management*, № 1 (3–4), pp. 129–141. DOI: 10.1080/24704067.2016.1231926.

15. International Day of Sport for Development and Peace: resolution. UN. General Assembly (67th sess.: 2012–2013) (2013). *UN digital library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/757105?ln=en&v=pdf>

16. Kidd, B. (2008). A new social movement: Sport for development and peace. *Sport in Society*, № 11 (4), pp. 370–380. DOI: 10.1080/17430430802019268.

17. Observance of the Olympic Truce: resolution. UN. General Assembly (48th sess.: 1993–1994) (1993). *UN digital library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/197368?ln=en&v=pdf>.

18. Ode to Sport by Pierre de Coubertin. *Poetry in Surrey Libraries*. URL: <https://npd-surrey.wordpress.com/2020/09/19/ode-to-sport-by-pierre-de-coubertin/>

19. Parry, J. (2012). The power of sport in peacemaking and peacekeeping. *Sport in Society*, № 15 (6), p. 775–787. DOI: 10.1080/17430437.2012.708280.

20. Redeker, R. (2008). Sport as an opiate of international relations: The myth and illusion of sport as a tool of foreign policy. *Sport in Society*, № 11, pp. 494–500.

21. Reynard, S. (2020). Sport as a Peacebuilding Tool? *Peace Review*, № 32 (4), pp. 448–453. DOI: 10.1080/10402659.2020.1921399.

22. Schnitzer, M., Stephenson, M. Jr., Zanotti, L., Stivachtis, Y. (2013). Theorizing the role of sport for development and peacebuilding. *Sport in Society*, № 16 (5), pp. 595–610. DOI: 10.1080/17430437.2012.690410.

23. Simpson, M. (2011). Trailing the Olympic epic: black modernity and the Athenian arena, 2004 / B. Goff, M. Simpson (eds.), *Thinking the Olympics: the classical tradition and the modern games*. Bristol: Bristol Classical Press, pp. 171–189.

24. Sport for Development and Peace (2023). United Nations. *Department of Economic and Social Affairs*. URL: <https://sdgs.un.org/partnerships/sport-development-and-peace-sdp>

25. State Sanctions Registry (2024). *National Security and Defense Council of Ukraine Office*. URL: <https://drs.nsd.gov.ua/>

26. Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the decision of the IOC to allow Russian and Belarusian athletes to participate in competitions in neutral status (2023). *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-rishennya-mok-dozvoliti-rosijskim-ta-biloruskim-sportsmenam-brati-uchast-v-zmagannyah-v-nejtralnomu-statusi>

27. Statement on solidarity with Ukraine, sanctions against Russia and Belarus, and the status of athletes from these countries (2023). *International Olympic Committee*. URL: <https://olympics.com/ioc/news/statement-on-solidarity-with-ukraine-sanctions-against-russia-and-belarus-and-the-status-of-athletes>

28. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: resolution. UN. General Assembly (70th sess.: 2015-2016) (2015). *UN digital library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3923923?ln=en&v=pdf>

29. Ubaidulloev, Z. (2018). Sport for Peace: A New Era of International Cooperation and Peace Through Sport. *Asia-Pacific Review*, № 25 (2), pp. 104–126. DOI: 10.1080/13439006.2018.1548818.

30. UN Global Sports Programme Holds Discussion on Role of Youth in Preventing Violent Extremism through Sport During Counter-Terrorism Week (2023). *UNAOC*. <https://www.unaoc.org/2023/06/un-global-sports-programme-holds-discussion-on-role-of-youth-in-preventing-violent-extremism-through-sport-during-counter-terrorism-week/>

REFERENCES

1. Pro deiaki pytannia uchasti ofitsiinykh delehatsii natsionalnykh zbirnykh komand Ukrainy u mizhnarodnykh zmahanniakh z olimpiiskykh, neolimpiiskykh vydiv sportu ta vydiv sportu osib z invalidnistiu: Nakaz Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy vid 12 kvitnia 2023 r. № 2031 (On some issues of participation of official delegations of the national teams of Ukraine in international competitions in Olympic, non-Olympic sports and sports of persons with disabilities: Order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine of 12 April

2023 No. 2031) (2023). Ministry of Youth and Sports of Ukraine. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-deiaki-pytannia-uchasti-ofitsiinykh-delehatsii-natsionalnykh-zbirnykh-komand-ukrainy-u-mizhnarodnykh-zmahanniakh-z-olimpiiskykh-neolimpiiskykh-vydiv-sportu-ta-vydiv-sportu-osib-z-invalidn> (in Ukrainian).

2. Pro deiaki pytannia uchasti ofitsiinykh delehatsii natsionalnykh zbirnykh komand Ukrainy u mizhnarodnykh zmahanniakh z olimpiiskykh, neolimpiiskykh vydiv sportu ta vydiv sportu osib z invalidnistiu: Nakaz Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy vid 26 lypnia 2023 r. № 4435 (On some issues of participation of official delegations of the national teams of Ukraine in international competitions in Olympic, non-Olympic sports and sports of persons with disabilities: Order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine of 26 July 2023 No. 4435) (2023). Ministry of Youth and Sports of Ukraine. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-deiaki-pytannia-uchasti-ofitsiinykh-delehatsii-natsionalnykh-zbirnykh-komand-ukrainy-u-mizhnarodnykh-zmahanniakh-z-olimpiiskykh-neolimpiiskykh-vydiv-sportu-ta-vydiv-sportu-osib-z-invali-2> (in Ukrainian).

3. Pro utvorennia robochoi hrupy z koordynatsii dii, spriamovanykh na nedopusk predstavnykiv Rosii i Biorusi do uchasti u mizhnarodnykh sportyvnykh zmahanniakh: Nakaz Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy vid 05 kvitnia 2023 r. № 1862 (On the establishment of a working group to coordinate actions aimed at preventing representatives of Russia and Belarus from participating in international sports competitions: Order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine of 05 April 2023 No. 1862) (2023). Ministry of Youth and Sports of Ukraine. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-utvorennia-robochoi-hrupy-z-koordynatsii-dii-spriamovanykh-na-nedopusk-predstavnykiv-rosii-i-biorusi-do-uchasti-u-mizhnarodnykh-sportyvnykh-zmahanniakh> (in Ukrainian).

4. Beutler, I. (2008). Sport serving development and peace: Achieving the goals of the United Nations through sport. *Sport in Society*, № 11 (4), pp. 359–369. DOI: 10.1080/17430430802019227 (in English).

5. Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, March 20, 2024 (2024). *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. URL: https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1939920/#09 (in English).

6. Bromberg, J. A. (2020). Pax Olympica? The rhetoric and ideology of the olympic truce. In: R. Álvarez, G. B. Ferrer, J. F. G. Calderon et al. (eds.), *La paz: perspectivas anti-guas sobre un tema actual*. Bogotá: Ediciones Uniandes, pp. 267–296 (in English).

7. Bromberg, J. A. (2021). Sport and peace: Panhellenic myth-making and the modern Olympics. In: S. Papaioannou, A. Serafim, M. Edwards (eds.), *Brill's Companion to the reception of rhetoric*. Leiden: Brill, pp. 356–378 (in English).

8. Bromberg, J. A. (2023). Peace through sport: from ancient sources to modern practice. *Revista Brasileira de Estudos Clássicos*, № 36, pp. 1–26. DOI: 10.24277/classica.v36.2023.1044 (in English).

9. Burke, P. (2023). Russian London 2012 gold medal-winning volleyball team help raise funds to buy ammunition for Ukraine war. *Inside the Games*. URL: <https://www.insidethegames.biz/articles/1140983/khety-collection-fund-ukraine> (in English).

10. Coates, D. C. (2017). Weaponization of Sports: The Battle for World Influence Through Sporting Success. *The Independent Review*, № 22 (2), pp. 215–221 (in English).

11. Dart, J. (2022). Sport and Peacebuilding in Israel/Palestine. *Journal of Global Sport Management*, № 7 (2), pp. 267–288. DOI: 10.1080/24704067.2019.1604073 (in English).

12. Donnelly, P., Atkinson, M., Boyle, S., Szto, C. (2011). Sport for Development and Peace: a public sociology perspective. *Third World Quarterly*, № 32 (3), pp. 589–601. DOI: 10.1080/01436597.2011.573947 (in English).

13. Giulianotti, R. (2011). Sport, peacemaking and conflict resolution: a contextual analysis and modelling of the sport, development and peace sector. *Ethnic and Racial Studies*, № 34 (2), pp. 207–228. DOI: 10.1080/01419870.2010.522245 (in English).

14. Giulianotti, R., Hognestad, H., Spaaij, R. (2016). Sport for Development and Peace: Power, Politics, and Patronage. *Journal of Global Sport Management*, № 1 (3–4), pp. 129–141. DOI: 10.1080/24704067.2016.1231926 (in English).

15. International Day of Sport for Development and Peace: resolution. UN. General Assembly (67th sess.: 2012–2013) (2013). *UN digital library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/757105?ln=en&v=pdf> (in English).

16. Kidd, B. (2008). A new social movement: Sport for development and peace. *Sport in Society*, № 11 (4), pp. 370–380. DOI: 10.1080/17430430802019268 (in English).

17. Observance of the Olympic Truce: resolution. UN. General Assembly (48th sess.: 1993–1994) (1993). *UN digital library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/197368?ln=en&v=pdf> (in English).

18. Ode to Sport by Pierre de Coubertin. *Poetry in Surrey Libraries*. URL: <https://npd-surrey.wordpress.com/2020/09/19/ode-to-sport-by-pierre-de-coubertin/> (in English).

19. Parry, J. (2012). The power of sport in peacemaking and peacekeeping. *Sport in Society*, № 15 (6), p. 775–787. DOI: 10.1080/17430437.2012.708280 (in English).

20. Redeker, R. (2008). Sport as an opiate of international relations: The myth and illusion of sport as a tool of foreign policy. *Sport in Society*, № 11, pp. 494–500 (in English).

21. Reynard, S. (2020). Sport as a Peacebuilding Tool? *Peace Review*, № 32 (4), pp. 448–453. DOI: 10.1080/10402659.2020.1921399 (in English).

22. Schnitzer, M., Stephenson, M. Jr., Zanotti, L., Stivachtis, Y. (2013). Theorizing the role of sport for development and peacebuilding. *Sport in Society*, № 16 (5), pp. 595–610. DOI: 10.1080/17430437.2012.690410 (in English).

23. Simpson, M. (2011). Trailing the Olympic epic: black modernity and the Athenian arena, 2004 / B. Goff, M. Simpson (eds.), *Thinking the Olympics: the classical tradition and the modern games*. Bristol: Bristol Classical Press, pp. 171–189 (in English).

24. Sport for Development and Peace (2023). United Nations. *Department of Economic and Social Affairs*. URL: <https://sdgs.un.org/partnerships/sport-development-and-peace-sdp> (in English).

25. State Sanctions Registry (2024). *National Security and Defense Council of Ukraine Office*. URL: <https://drs.nsd.gov.ua/> (in English).

26. Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the decision of the IOC to allow Russian and Belarusian athletes to participate in competitions in neutral status (2023). Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/zayavams-ukrayini-shchodo-rishennya-mok-dozvoliti-rosijskim-ta-biloruskim-sportsmenam-brati-uchast-v-zmaganniah-v-nejtralnomu-statusi> (in English).

27. Statement on solidarity with Ukraine, sanctions against Russia and Belarus, and the status of athletes from these countries (2023). *International Olympic Committee*. URL: <https://olympics.com/ioc/news/statement-on-solidarity-with-ukraine-sanctions-against-russia-and-belarus-and-the-status-of-athletes> (in English).

28. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: resolution. UN. General Assembly (70th sess.: 2015-2016) (2015). *UN digital library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3923923?ln=en&v=pdf> (in English).

29. Ubaidulloev, Z. (2018). Sport for Peace: A New Era of International Cooperation and Peace Through Sport. *Asia-Pacific Review*, № 25 (2), pp. 104–126. DOI: 10.1080/13439006.2018.1548818 (in English).

30. UN Global Sports Programme Holds Discussion on Role of Youth in Preventing Violent Extremism through Sport During Counter-Terrorism Week (2023). *UNAOC*. <https://www.unaoc.org/2023/06/un-global-sports-programme-holds-discussion-on-role-of-youth-in-preventing-violent-extremism-through-sport-during-counter-terrorism-week/> (in English).

Матеріал надійшов до редакції 31.03.2024 р.